

Middelalderlige håndskriftfragmenter i Danmark. I

En systematisk undersøgelse af middelalderlige håndskriftfragmenter er i Danmark blevet iværksat langt senere end i de øvrige skandinaviske lande (Finland og Norge: 1840erne, Sverige: 1860erne). Først i 1944 kom et tilsvarende dansk arbejde i gang – efter adskillige tilløb – naturligt nok under Rigsarkivets auspicier, da det jo er i dettes ældre samlinger de største fragmentmasser forefindes. Siden da er der blevet registreret 1000 fragmenter. Nærværende artikel er ment som en nødtørftig orientering i dette nye materiale.¹

Først et par ord om arbejdets vilkår: Vi er her i Danmark ikke i samme lykkelige situation som fx. Sverige, at en forsker helt og fuldt kan hellige sig det trættende og krævende registreringsarbejde. Denne mangel på arbejdskraft medfører ikke blot at der på 15 år kun er registreret 1000 fragmenter, men også at registreringen ikke foregår med den sikkerhed og præcision som kun kan opnås ved daglig fordybelse i stoffet. Hertil kommer en ydre omstændighed som vanskeliggør arbejdet og gør materialet af ringere værdi for forskningen end det finske og svenske: Selv om der aldrig er foretaget en optælling af det danske materiale kan man ud fra stikprøver af »fragmenttætheden» med nogen sikkerhed skønne at det af størrelsesorden er som det svenske (40–50000 fragmenter); men mens Sveriges fragmenter ligesom Finlands ofte består af hele ark eller blade, har man i Danmark – og i Norge – åbenbart været mere sparsommelig med det dyre pergament: de fleste fragmenter er

¹ Artiklen er fremkaldt af en diskussion i Dansk Selskab for Oldtids- og Middelalderforskning efter mit foredrag »Nye kilder til vor viden om bøger og biblioteker i middelalderens Danmark» i foråret 1959.

Cand. mag. Jørgen Raasted offentliggör här en första redogörelse för den genomgång och registrering av medeltida handskriftsfragment i Danmark, som han sedan en längre tid varit sysselsatt med. Enligt avtal kommer Jørgen Raasted att i Scandia med jämna mellanrum i fortsättningen lämna redogörelser för arbetets framåtskridande och meddelanden om nya fynd.

ganske små, ofte kun få ukomplette linier på hvert. Denne påholdenhed gør selvsagt ikke registratorens arbejde lettere!

Registreringen foregår efter en metode som i grove træk er kopieret efter Toni Schmidts i Sverige. Det vil blandt andet sige, at de håndskrifter hvorfra fragmenterne stammer forsynes med »codex-nummer». Dette består af nogle bogstaver som angiver håndskriftets indhold (fx. BI=Biblia; TH AA=Theologiæ Auctores)² + et løbenummer inden for den pågældende gruppe (fx. TH AA 13).³ De indtil nu registrerede 1000 fragmenter, hvoraf 483 er løst fra deres bind og opbevares som en åben samling af »aftagne pergamentsblade» på Rigsarkivet, fordeler sig således i de forskellige hovedgrupper:

	Antal håndskrifter	% af samtlige registrerede fragmenter
MI (missaler)	104	20
GR (gradualer)	42	9 1/2
SE (sekvens-håndskrifter)	7	1
BR (breviarer)	47	9 1/2
AN (antifonaler og andre håndskrifter med officiesange)	53	15
HY (hymne-håndskrifter)	1	1/2
LE (lektionarer, mest lectionaria officii; lectionaria missæ er anført under gruppen MI) ..	18	5
PS (psaltere)	5	4
VI SA (helgenlevneder)	9	2
BI (bibler)	33	10
TH AA (teologiske forfattere)	49	11 1/2
JUR (jura)	7	1
JUR AA (juridiske forfattere)	16	3
MED (medicinske skrifter)	4	2
VAR (diverse)	15	2
	410	ca 96

De resterende 4 % af fragmenterne er sådanne, som indtil videre ikke har kunnet indordnes under en af de 15 hovedgrupper; de opbevares foreløbig under betegnelsen INC (=Incerta) + fragment-nummer.

² Registraturen føres på latin, i lighed med ELLEN JØRGENSEN, *Catalogus codicum latinorum medii ævi*.

³ Dette løbenummer er et simpelt accessionsnummer. Jeg gør udtrykkelig

Af ovenstående oversigt fremgår det, at langt over halvdelen af de 1000 fragmenter stammer fra liturgiske håndskrifter (grupperne AN, BR, GR, HY, LE, MI, PS, SE). Disse liturgiske fragmenter vil til sin tid, når en betydelig større mængde er registreret, danne et værdifuldt materiale til belysning af det middelalderlige Danmarks liturgiske forhold; men allerede de godt 640 fragmenter, som er behandlet indtil nu, kan besvare et og andet spørgsmål for den som forstår at spørge på rette måde.⁴

Visse grupper, især MED og JUR AA, er på grund af manglende viden fra registrators side indtil videre kun nødtørftigt registreret.

Grupperne BI og JUR må – bortset fra de glosserede bibler BI 2, 9, 11, 12, 14, 24, 32 – regnes for de mest uinteressante af samtlige grupper. Dette gælder selvfølgelig ikke for palæografiske studier; for kodikologerne er jo alle håndskrifter principielt lige interessante!

I de sidste grupper (TH AA, VAR, VI SA) findes der adskillige håndskrifter af interesse:

GREGORIUS MAGNUS, *Moralia in Job*: TH AA 26 (3 fragm.), TH AA 29 (2 fragm.), TH AA 38 (4 fragm.) – alle fra slutningen af 1100-tallet eller begyndelsen af 1200-tallet og alle fra Helsingborg lens regnskaber; *Homiliae in evangelia*: TH AA 2, 1100-tallet (1 ark, Tyske Kancelli?), TH AA 25, ca 1200 (1 fragm., Helsingborg LR); *Dialogi*: TH AA 4, 1200-tallet (1 blad, Schwabsted amts regnskaber), TH AA 5, 13-1400-tallet (1 ark, Hatesburg AR); *Excerpta e libris S. Gregorii*: TH AA 30, 11-1200-tallet (3 fragm., Helsingborg LR) – af samme type som Paterius og Alulfus Tornacensis,⁵ men udvalget er ikke det samme; formodentlig drejer det sig om dét excerptværk som Ansgars efterfølger *Rimbertus* udarbejdede.⁶

AUGUSTINUS, *Enarrationes in psalmos*: TH AA 8, 1400-tallet (1 ark, Hatesburg AR), TH AA 44, 1200-tallet (1 blad, Helsingborg LR); *De civitate Dei*: TH AA 50, ca 900 (2 fragm., proveniens uvis);⁷ *De sententia Jacobi liber*: TH AA 43, 1100-tallet (1 fragm., Helsingborg LR).

opmærksom herpå, for at man ikke skal tro at der ligger en eller anden systematik bag codex-nummeret, fx. en kronologisk ordning.

⁴ Allerede nu kan de talrige 1200-tals fragmenter kaste lys over ældre dansk, specielt lundensisk, tradition, cf. SVEN HELANDER, *Ordinarius Lincopensis c:a 1400 och dess liturgiska förebilder*, Lund 1957, s. 123-124.

⁵ Migne, PL 79.

⁶ Cf. kap. 15 i *Vita S. Rimberti* (SRD II, 137): »excerptum, legentibus utile, de libris sancti Gregorii fecit, et propria manu conscripsit».

⁷ Cf. J. RAASTED, A fragment of Augustinus *De civitate Dei* (Classica et Mediaevalia 9, s. 195 ff.).

HIERONYMUS, *Epistulæ*: TH AA 11, 1400-tallet (3 fragm., proveniens uvis), TH AA 22, ca 1200 (2 blade, Helsingborg LR).

RUFINUS, *Comm. in LXXV psalmos*: TH AA 24, ca 1200 (7 fragm., Helsingborg LR).

RHABANUS MAURUS, *Comm. in Genesim*: TH AA 20, ca 1100 (11 fragm., Varberg og Helsingborg LR).

HUGO DE FOLIETO, *De clauistro animæ*: TH AA 37, ca 1200 (9 fragm., Helsingborg LR).

GILLEBERTUS DE HOILANDIA, *Sermones in Canticum Cantorum*: TH AA 31, 1200-tallet (1 fragm., Everschop und Utholm Rechnung).

RADULPHUS FLAVIACENSIS, *Commentariorum in Leviticum libri XX*: TH AA 23, 1200-tallet (5 fragm., Helsingborg LR).

PETRUS LOMBARDUS, *Sententiarum libri*: TH AA 13, ca 1300 (1 blad, Hjørring byting), TH AA 14, 1200-tallet (2 fragm., Helsingør kærnerregnskab); *Comm. in psalmos*: TH AA 15, 1200-tallet (2 fragm., Helsingør kærnerregnskab); *Collectanea in epistulas S. Pauli*: TH AA 6, 1200-tallet (2 fragm., Sorø LR).

THOMAS AQUINAS, *Summa theologiæ*: TH AA 7, 13-1400-tallet (1 ark, Sdr. Ditmarsken AR), TH AA 9, 13-1400-tallet (1 ark, Gottorp arkiv); *Comm. in Aristotelis Physica*: VAR 3, 1300-tallet (1 blad, Sorø LR).

ALEXANDER DE HALES, *Summa theologica*: TH AA 32, 1300-tallet (1 blad, proveniens uvis).

BIRGITTA AF VADSTENA, *Revelationes*: VI SA 5 (1 fragm. af den gl. danske oversættelse, 1400-tallet, proveniens usikker).⁸

CASSIODORUS, *Historia tripertita*: VAR 10, ca 1300 (1 fragm., proveniens uvis).

ISIDORUS, *Etymologiæ*: VAR 12, 1100-tallet (1 fragm., Kristiansstad LR).

JOSEPHUS, *Antiquitates*: VAR 6, 1100-tallet (2 fragm., proveniens uvis), VAR 13, ca 1200 (1 ark, Helsingborg LR); *Bellum Judaicum*: VAR 5, ca 1200 (1 ark, Danske Kancelli).

GAUFRIDUS MONMUTENSIS, *Historia Britonum*: VAR 9, 1100-tallet (1 fragm., proveniens uvis).

PETRUS COMESTOR, *Historia scholastica*: TH AA 1, 1200-tallet (3 ark, Hatesburg AR).

VINCENTIUS BELLOVACENSIS, *Speculum historiale*: VAR 4, 1300-tallet (1 ark, Hatesburg AR).

⁸ Udgivet af HOLGER FRIIS JOHANSEN, Et nyt stykke af den gammeldanske Birgitta-oversættelse (Danske Studier, 1959, s. 48-52). Beklageligvis er fragmentet fejlplaceret i fragmentregistraturen; det burde selvfølgelig ikke være henført til gruppen VI SA, men til TH AA. Krydshenvisninger i registrantens systematiske index råder dog bod herpå.

Blandt de håndskrifter, jeg endnu ikke har kunnet identificere, er især to værd at omtale:

VAR 8, 13-1400-tallet: 2 fragmenter af en *Commentarius in Aristotelis De anima* (proveniens uvis).

TH AA 33, 1400-tallet: 3 fragmenter af et opbyggeligt værk i mindst 14 bøger (Hatesburg AR). Titlerne på de i fragment bevarede bøger (liber VIII de vitiis et contra vitia sermonibus domini salvatoris; liber XIV de resurrectione domini salvatoris) gør det næsten sikkert at fragmenterne stammer fra de *Gesta Salvatoris* af hvilke Det Kongelige Bibliotek har lib. IX-XII.⁹

Til sidst nogle bemærkninger om registrantens indretning. Hovedregistraturen er to-delt: (a) Codex-kort med tilhørende fotografi.¹⁰ På codex-kortets forside gives den ydre beskrivelse af de enkelte fragmenter hvoraf håndskriftet består, på bagsiden en såvidt muligt nøjagtig angivelse af indholdet, om fornødent med henvisning til trykte udgaver. (b) Et systematisk index, på kort. Den største gruppe er her en samlet oversigt over grupperne AN, BR, GR, HY, LE, MI, PS, SE, VI SA. I dette index er der ikke taget hensyn til forskelligheder i stifts-traditioner m. v.; mine henvisninger går – når det pågældende fragment da ikke udtrykkelig giver anden besked – i princippet til de moderne udgaver af de liturgiske bøger.¹¹

Foruden hovedregistraturen føres forskellige hjælperegistraturer, bl. a. en »Fragment-oversigt» hvori fragmenterne opføres i accessionsorden og med henvisning til codex-nummer. De enkelte fragmentkort indarbejdes efterhånden i et stort system, ordnet efter

⁹ Thott 68 fol., cf. ELLEN JØRGENSEN, *Catalogus codicum latinorum medii ævi*, s. 99. Jeg har endnu ikke fundet en trykt udgave af dette værk.

¹⁰ Mens der til at begynde med blev taget fotografier af samtlige fragmenter, er vi efterhånden gået over til at fotografere kun eet billede af hvert nyt håndskrift, som skriftprøve.

¹¹ Jeg er ganske klar over det ukorrekte og uhistoriske ved denne fremgangsmåde, der udelukkende er valgt af praktiske grunde. Imidlertid vil den næppe volde den kyndige nogen større ulejlighed. Tilsvarende gælder iøvrigt mine dateringer, som jo ifølge sagens natur alle må bero på et hastigt skøn; også her vilde man kunne nå til større nøjagtighed ved nøjere granskning – men også det må overlades til de specialister som får brug for de pågældende fragmenter!

ydre kriterier og gruppevis. Dette kartotheke er det egentlige arbejdsværktøj for registratorerne, men kan også have værdi for andre, da det rummer den nyeste, ufærdige, ende af registraturen.¹²

Jørgen Raasted

¹² Begge dele af hovedregistraturen føres *in duplo*. Det ene exemplar beror på Universitetets Institut for Græsk og Latinsk Middelalderfilologi, Graabrødretorv 6, København K – som siden sin oprettelse i 1957 varetager fragmentregistreringen. Det andet exemplar opbevares på den institution hvor de pågældende fragmenter ligger (for det hidtil registreredes vedkommende altså på Rigsarkivet; til sin tid vil tilsvarende del-registraturer kunne findes på de øvrige arkiver, på Det Kongelige Bibliotek o. s. v.).